

דיני עבודה-הכסף יענה את הכל-תשלומי שכר העובדים

דברים שבלב אינם דברים ומתי לא אמרינן כלל זה

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מט עמוד ב - נ עמוד א

ההוא גברא דזבין לנכסיה אדעתא למיסק לארץ ישראל, ובעידנא דזבין לא אמר ולא מידי; אמר רבא: הוי דברים שבלב, ודברים שבלב אינם דברים. מנא ליה לרבא הא? אילמא מהא דתנן: +ויקרא א+ יקריב אותו - מלמד שכופין אותו, יכול בעל כרחו? תלמוד לומר: לרצונו, הא כיצד? כופין אותו עד שיאמר רוצה אני; ואמאי? הא בלביה לא ניחא ליה! אלא לאו משום דאמרינן דברים שבלב אינן דברים. ודילמא שאני התם, דאנן סהדי דניחא ליה בכפרה! אלא מסיפא: וכן אתה מוצא בגיטי נשים ושחרורי עבדים, כופין אותו עד שיאמר רוצה אני; ואמאי? הא בלביה לא ניחא ליה! אלא לאו משום דאמרינן דברים שבלב אינן דברים. ודלמא שאני התם, משום דמצוה לשמוע דברי חכמים! אלא אמר רב יוסף, מהכא: המקדש את האשה, ואמר כסבור הייתי שהיא כהנת והרי היא לוייה, לוייה ונמצאת כהנת, ענייה והרי היא עשירה, עשירה והרי היא ענייה - מקודשת, מפני שלא הטעתו; ואמאי? הא קאמר כסבור הייתי! אלא משום דאמרינן דברים שבלב אינן דברים. אמר ליה אביי: דלמא שאני התם, דלחומרא! אלא אמר אביי, מהכא: בכולם אע"פ שאמרה בלבי היה להתקדש לו, אע"פ כ אינה מקודשת; ואמאי? הא קאמרה בלבי היה. ודלמא שאני התם, דכיון דאתניה, לאו כל כמינה דעקרא לה לתנאיה! אלא אמר רב חייה בר אבין: עובדא הוה בי רב חסדא, ורב חסדא בי רב הונא, ופשוטה מהא: האומר לשלוחו הבא לי מן החלון או מן הדלוסקמא והביא לו, אע"פ שאמר בעל הבית לא היה לי בלבי אלא על זה, כיון שהביא לו מזה - בעל הבית מעל; ואמאי? הא קאמר בלבי! אלא לאו משום דאמרינן דברים שבלב אינן דברים. ודלמא שאני התם, דלמיפטר נפשיה מקרבן קאתי! הוה ליה למימר מזיד הוה. לא עביד איניש דמשוי נפשיה רשיעא! הוה ליה לומר נזכרתי, (דתנן: +מסורת הש"ס: [דתניא]+): נזכר בעל הבית ולא נזכר שליח - שליח מעל. ההוא גברא דזבניהו לניכסיה אדעתא למיסק לארעא דישאל, סליק ולא איתדר ליה; אמר רבא: כל דסליק אדעתא למידר הוא, והא לא איתדר ליה. איכא דאמרי: אדעתא למיסק, והא סליק ליה. ההוא גברא דזבניהו לניכסיה אדעתא למיסק לארץ ישראל, לסוף לא סליק; אמר רב אשי: אי בעי סליק. איכא דאמרי: אי בעי לא סליק. מאי בינייהו? איכא בינייהו, דאיתיליד אונסא באורחא.

תוספות מסכת קידושין דף מט עמוד ב

דברים שבלב אינם דברים - משמע דוקא משום שלא פירש דבריו אבל אם פירש דבריו להדיא ואמר בשעת המכר שהוא מוכרם לפי שהוא רוצה ללכת לארץ ישראל הוה המכר בטל וקשה אמאי הא בעינן תנאי כפול והרי לא התנה שאם לא ילך לא יתקיים המקח ורשב"ם פירש (סוכה דף מא:): גבי אתרוג על מנת להחזיר אם החזירו יצא לא החזירו לא יצא ואע"ג דבעינן תנאי כפול הני מילי באיסור כגון התקדשי לי על מנת שתתני לי מאתים וזו וכן בגט אתקין שמואל בגיטא דשכיב מרע אבל בממון לא בעינן תנאי כפול ולא נהירא דהא כל תנאי ילפינן מבני גד ובני ראובן והתם דבר שבממון ואומר ר"י דצריך לחלק ולומר דיש דברים שאינם צריכין תנאי כפול אלא גלוי מילתא דאנן סהדי דאדעתא דהכי עביד וגם יש דברים דאפילו גילוי מילתא לא בעי כגון ההיא דהכותב כל נכסיו לאחרים ושמע שיש לו בן שהמתנה בטלה וכן הכותב כל נכסיו לאשתו לא עשאה אלא אפוטרופא לפי שאנו אומדין שלכך היה בדעתו וכמו כן אנן סהדי דלא זבן אלא אדעתא למיסק לארעא דישאל.

שולחן ערוך חושן משפט סימן רז סעיף ד

אבל המוכר סתם, אף על פי שהיה בלבו שמפני כך וכך הוא מוכר, ואף על פי שנראים הדברים שלא מכר אלא לעשות כך וכך, ולא נעשה, אינו חוזר, שהרי לא פירש, ודברים שבלב אינם דברים. ואף על פי שקודם מכירה אמר שהוא מוכר על דעת לעשות כך וכך, כיון דבשעת המכירה לא אמר, אינו חוזר. הגה: מיהו אי איכא אומדנא דמוכח, נתבטל המקח (תוספות והרא"ש כלל פ"ה). וי"א דבמתנה דברים שבלב הויין דברים (הגהות אלפסי פ' אלמנה ניזונת).

סמ"ע סימן רז ס"ק י

דבמתנה דברים שבלב כו'. הטעם, דדוקא במכר דקיבל מעות מסתמא גמר ומקני אם לא דפירש, משא"כ במתנה דהוא בחנם, דאומדן דעת כל דהו מבטל המעשה ואמרינן ביה דלא גמר בדעתו ליתנו לו בחנם:

מחלוקת בין עובד ומעביד בדבר העלת והורדת שכר

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף עז עמוד א

אמר מר: שמין להם את מה שעשו, כיצד? היה יפה ששה דינרים - נותן להם סלע. קא סברי רבנן: יד פועל על העליונה. או יגמרו מלאכתן ויטלו שני סלעים. פשיטא! - לא צריכא, דאייקר עבידתא ואימרו פועלים, ואזל בעל הבית ופייסניהו. מהו דתימא; מצו אמרי ליה: כי מפייסין - אדעתא דטפת לן אאגרא, קא משמע לן; דאמר להו: אדעתא דטרחנא לכו באכילה ושתיה. סלע נותן להם סלע. פשיטא! - לא צריכא, דזל עבידתא מעיקרא, ואגרינהו בטפי זוזא, ולסוף אייקר עבידתא, וקם בטפי זוזא. מהו דתימא; אמרי ליה: טפי זוזא אמרת לן - טפי זוזא הב לן! קא משמע לן, דאמר להו: כי אמרי לכו טפי זוזא - דלא הוה קים לכו, השתא קים לכו.

הידושי הרשב"א מסכת בבא מציעא דף עז עמוד א

דאמר להו אדעתא דטפאי לכו באכילה ושתיה. ומינה דאי קצץ להו בפירוש בטפי יהיב להו כל מאי דקצץ שאין כאן דרך להטעאה שהרי יכולין הן לחזור בהם אלא הכא בשפייסין סתם ואמר להם אני אוסיף לכם. וי"א דדוקא בשלא פירשו לו דמשום שנתייקרה המלאכה כך הם חוזרים בהם אבל פירשו ואמרו אין אנו עושים עמך אלא בכך וכך וזה בא ופייסם על דעת תוספת שאמרו פייסם וכדתניא בתוספתא וכן המוכר חפץ לחבירו זה אומר במנה וזה אומר במאתים וכו' עד יעשו דברי הלוקח. וי"א דשאני הכא דכיון דמעיקרא אגרינהו וכי הדרי

בהו אית ליה תרעומת עלייהו כי פייסינהו ואיפייסו אדעתא דתנאה קמא איפייסו ולטפויי פורתא דאכילה ושתייה, כן כתב הרמב"ן וזה נראה עיקר.

שולחן ערוך חושן משפט סימן שלב סעיף ה

שכר בעל הבית בעצמו בסלע, ונזדלזלה המלאכה והראה להם בעל הבית פנים זועפות ופייסוהו בדברים, אינו יכול לומר: לא נתפייסתי אלא על דעת שתפחתו משכרם כפי הזול, שהם יאמרו: לא פייסנוך אלא לדעת שנעשה המלאכה טובה וכן עשינו. הגה: ויש מחלקין דאם בעל הבית אמר בפירושו: איני נותן לכם אלא כך, והיה יכול לחזור בלא תרעומת, אף על גב דחזרו ופייסוהו אינו נותן אלא כמה שאמר (נ"י פרק האומנין). וכן אם הוקרה המלאכה והם הראו לו פנים זועפות ופייסם בדברים, אינם יכולים לומר: לא נתפייסנו אלא על דעת שתוסיף על שכרינו כפי היוקר, שהוא ישיב: לא פייסתי אלא על דעת להוסיף לכם אכילה ושתייה וכן עשיתי.

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף פג עמוד א

מ/שנה. /השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב. מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב - אינו רשאי לכופן. מקום שנהגו לזון - יזון, לספק במתיקה - יספק, הכל כמנהג המדינה. מעשה ברבי יוחנן בן מתיא שאמר לבנו: צא שכור לנו פועלין. הלך ופסק להם מזונות. וכשבא אצל אביו, אמר לו: בני, אפילו אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן, שהן בני אברהם יצחק ויעקב. אלא, עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להם: על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד. רבן שמעון בן גמליאל אומר: לא היה צריך לומר, הכל כמנהג המדינה. גמרא. פשיטא! לא צריכא, דטפא להו אאגרייהו. מהו דתימא, אמר להו: הא דטפאי לכו אאגרייכו - אדעתא דמקדמיתו ומחשכיתו בהדאי, קא משמע לן דאמרו ליה: האי דטפת לן - אדעתא דעבדינן לך עבידתא שפירתא.

תוספות מסכת בבא מציעא דף פג עמוד א

השוכר את הפועלי' ואמר להם להשכים ולהעריב - פי' ר"י בששכרן סתמא ואמר להם אחר שהשכירן כבר להשכים ולהעריב אבל אם התנה מעיקרא הכל לפי תנאו.

שולחן ערוך חושן משפט סימן שלא סעיף א

השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב, מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו יכול לכופן, אפילו הוסיף על שכרן, כיון שלא התנה כן בשעה ששכרן. הגה: לא היה מנהג בעיר, או שאמר להן: אני שוכר אתכם כדין תורה, חייבין לצאת מביתם בזריחת השמש ולעשות מלאכה עד צאת הכוכבים (טור ס"ד). ובערב שבת, מקדים עצמו לביתו שיוכל למלאות לו חבית של מים ולצלוח לו דג קטן ולהדליק את הנר (שם ס"ה בשם הירושלמי). לא היה מנהג בעיר, אבל רוב אנשי העיר באו ממקום שיש שם מנהג, אזלינן בתר מנהג העיר שבאו משם. הלך ממקום שנהגו להשכים ולהעריב למקום שנהגו שלא להשכים ולהעריב או איפכא, אזלינן בתר המקום ששכר שם הפועלים (נ"י ר"פ הפועלים בשם הירושלמי). ואינו קרוי מנהג אלא דבר השכיח ונעשה הרבה פעמים, אבל דבר שאינו נעשה רק פעם אחת או שני פעמים אינו קרוי מנהג (ריב"ש סי' תע"ה).

שו"ת שבט הלוי חלק ד סימן רכ -בדיני בגדים של פועל

א) ברא"ש סופ"ד דכתובות והעתיקו ג"כ בקצה"ח סי' של"א ס"ק ב', לקיט עני המלקט בביתו של בעה"ב ואוכל פתו של עצמו ומסייע לבעה"ב במלאכתו ובעה"ב מהנהגו לפעמים במאכל ומשתה ופעמים נותן לו מלבוש אבל אין לו שכר קצוב אם יוצא מעצמו מפשיט בגדיו מעליו, אבל שכיר שנשכר לבעה"ב לזמן קצוב וקנה לו (להפועל) בגדים אם יצא תוך זמנו מכח פועל חוזר אפילו בחצי היום אדעתא דהכי לא יהיב ליה, אבל אם יצא בזמנו כיון דידע בעה"ב איבעי ליה לאתנויי על הבגדים ומדלא אתני גמר ויהיב ליה, יע"ש. ובתשובת הריב"ש סי' ש"א והובא בב"י אה"ע סי' צ"ט מחלק לענין אשה בין בגדים תכשיטים למתנות דדוקא בבגדים ותכשיטים אמרינן דאדעתא למיפק לא יהיב אבל במתנות אפילו יוצאת נגד רצונו מ"מ מה דיהיב כבר אינו מחזיר, ובמחנה אפרים ה' שכירות סי' כ"ב מדמה בזה פועל לאשה, ואמנם לענין תכשיטים איזה להתנאות כמו בגדים ואיזה למתנה צריך ישוב בזה, וע"ש במחנה אפרים לענין משרתת שהתקוטטה עם בעלת הבית ועי"ז מסרבת הבעה"ב להחזיקה עוד מכ"מ המתנות אינה צריכה להחזיר לה רק הבגדים וכל הדומה לזה. ורשום אצלי מכבר מדברי ס' מנחת פתים שהעיר על מה שהעתיק הקצה"ח רק דברי הרא"ש לענין בגדי פועל דמדברי המאור ומלחמות סופ"ד דכתובות משמע דאף בהוציא את הפועל שלא בטובתו מפשיט בגדיו מעליו ובמלחמות משמע להדיא דחולק ג"כ על עיקר דינא דשכיר בזמנו וס"ל דגם בזה מפשיט בגדיו מעליו, ובזה נתיישב סתימת השו"ע, ואיכא עכ"פ דין קיים ליה. ומצאתי מאז בשו"ת חסד לאברהם (למהר"א אלקלעי ז"ל) ח"ב חו"מ סי' ט' דמסכם הנ"ל להלכה, א) שכיר המושכר לזמן ויוצא הוא מעצמו תוך זמנו, ב) וכן שכיר שאינו מושכר לזמן אלא כך וכך לשבוע או כו"כ ליום בזה ובזה הדין עם הבעה"ב ליטול בגדיו מעליו לכ"ע, ג) אמנם שכיר בלתי מוגבל בזמן שהוציאו בעה"ב בע"כ, ד) וכמו"כ שכיר לזמן קבוע שהוציאו בע"ב ל"ש בזמנו ל"ש שלא בזמנו, ה) או שיצא אפילו מעצמו בזמנו בכל זה מידי פלוגתא לא יצאנו והמוציא מחבירו עליו לראיה יע"ש עוד. ומיהו פשוט מאד דכל זה לענין מלבושים או תכשיטים סתם, אבל מה שרגילים היום שנותנים להפועלים בגדי עבודה מיוחדים שלובש דוקא בשעת עבודה פשוט מאד דבכזה בכל אופן מפשיט בעה"ב מעליו. ועיין בכנה"ג סי' של"ב בהג"ה ב"י אות י"ב, דאם התנו ביניהם שאם יצא תוך הזמן לא יקח הבגדים ואם בסוף הזמן יקח הבגדים, ומת הפועל תוך הזמן אין היורשים יורשים הבגדים ע"ש.

**האם חייב לתת כל שכר שמבטיח לעובד
תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף קטז עמוד א**

הרי שהיה בורה מבית האסורין והיתה מעבורת לפניו, אמר לו טול דינר והעבירני - אין לו אלא שכרו

רא"ש מסכת יבמות פרק יב סימן טז

מי לא תניא הרי שהיה בורה מבית האסורין והיתה מעבורת לפניו ואמר לו טול דינר והעבירני אין לו אלא שכרו אלמא מצי א"ל משטה אני בכך ונראה דהיינו דוקא כגון הכא ששואל דבר גדול במעשה שאין רגילין ליתן אלא דבר מועט וכן ההיא דהגוזל בתרא (דף קטז ב) גבי הלך להביא כרוב ודורמסקין שאין לו אלא שכרו אבל מעשה שרגילין עליו ליתן דבר גדול אינו יכול לומר משטה אני בכך אע"פ שלא הוציא כלום באותו דבר שתובע לו שכר הכל לפי המעשה והתנאי:

תשובות מיימוניות נזיקין סימן כב

בפרק הגוזל בתרא (קטז א) ובפרק מצות חליצה (קו א) תניא הרי שהיה בורה מבית האסורין והיתה מעבורת לפניו ואמר לו טול דינר והעבירני אין לו אלא שכרו. מכאן נראה לי דהאומר לאותם שדכנים אני אתן לך כך וכך שפלוני יזווג בתו לי או לבני דאין לו אלא שכרו שכר טרחו ותו לא אבל אם השדכן אומנותו בכך שהולך במלכות תדיר ומזווג זווגים שמא זה ראוי לדמותו לסיפא לצייד השוליה דגים מן הים דאמר ליה אפסדתן כוורי בזווא או שמא לא דמי דהתם הריוח שלו ברור יותר התעלה מצודה מן המים ולכוד לא תלכוד אבל השדכנים פעמים רבות הולכין ואין עושיין ורפיא בידי אי דמיא לסיפא והבא להוציא צריך ראייה ברורה לכן טוב שיעשו בקניין סודר מה שנודרים להם עכ"ל רבינו מאיר בחידושו. אמנם בספר א"ז (לב"ק שם) פסק בשם רבינו שמחה דלא דמי לטול דינר והעבירני דבשכר שדכנות רגילין לתת הרבה יותר מכדי טרחו והביא ראייה ממעשה שבא לפני ר"י באחד שעשה בהשבעת שדים שהחזירו הגנבה ועל זה נדרו לו זקוק ואחר שעשה הדבר לא רצה ליתן לו אלא שכרו ופסק ר"י לתת לו כל אשר התנה בדבר זה רגילין לתת יותר מכדי טרחו. וכן בספר המצות (מ"ע עד דקנ"ג ע"א) כתב בשם רבינו יהודה דהוא הדין לעניין רפואות דרך ליתן דמים מרובין ולא נאמר בזה שיחק בו. וכן נמצא בתוס' רבינו יואל פרק מי שמת (קמא ב) אהא דתניא המבשרני במה נפטר רחמה של אשתי אם ילדה זכר יטול מנה, תימה במאי קני המבשר ונראה דהיינו כמו שכר אמירה דאמרינן באיזהו נשך (סט ב) דשקיל ומהתם הוה דייק רבי אהני סרסורי דשקלי מן הדין ואסמכתא נמי לא שייכא דא"כ בכל פעולות נמי איכא למימר הכי ואע"ג דלא דמי דהתם בידו לעשות מלאכה אבל הכא לאו בידו לבשרו דמי יימר דמולידה מ"מ אסמכתא אינו אלא כשאותו אינו מתכוין להקנות ובטוח הוא שלא יזכה אותו שכנגדו אבל הכא אם לא מרצונו הוה מקנה מי הזקיקו לכך עכ"ל. ועיין בהלכות שכירות סוף פ"ט ע"כ.

שולחן ערוך חושן משפט סימן רסד סעיף ז

וכן מי שברח מבית האסורים והיתה מעבורת לפניו, וא"ל: העבירני ואני נותן לך דינר, והעבירו, אין לו אלא שכרו הראוי לו. ואם היה צייד, ואמר ליה: בטל מצודתך והעבירני, נותן לו כל מה שהתנה עמו, וכן כל כיוצא בזה. הגה: י"א הא דאין לו אלא שכרו היינו בדבר שאין רגילות ליתן עליו הרבה, אבל בדבר שדרך ליתן הרבה, כגון השבעת שדים או רפואה, חייב ליתן לו כל מה שהתנה עמו (תוספות והרא"ש פרק מצות חליצה). ובשדכנות אין לו אלא שכרו, אף על פי שהתנה עמו לתת לו הרבה (הרא"ש כלל ק"ה סי' א' ומרדכי פ' הגוזל בתרא בשם מוהר"ם).

עבודה "לשמה" - האם יש עבודות בחנם

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף קז עמוד ב

מתני'. מי שהלך למדינת הים, ועמד אחד ופירנס את אשתו, חנן אומר: איבד את מעותיו, נחלקו עליו בני כהנים גדולים ואמרו: ישבע כמה הוציא ויטול. א"ר דוסא בן הרכינס: כדבריהם. א"ר יוחנן בן זכאי: יפה אמר חנן הניח מעותיו על קרן הצבי.

תלמוד ירושלמי בבא מציעא פרק ה הלכה א

חד ב"נ אושיל לחברים דינרין אשריתיה גו ביתיה א"ל הב לי דינרי א"ל הב לי אגר ביתי אתא עובדא קומי ר' אבא בר זבדא ומריק ליה מאי דהוה חמי למשרייה

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף קא עמוד א

איתמר, היורד לתוך שדה חבריו ונטעה שלא ברשות, אמר רב: שמין לו, וידו על התחונה. ושמואל אמר: אומדין כמה אדם רוצה ליתן בשדה זו לנטעה. אמר רב פפא: ולא פליגי; כאן - בשדה העשויה ליטע, כאן - בשדה שאינה עשויה ליטע. והא דרב לאו בפירוש איתמר, אלא מכללא איתמר. דההוא דאתא לקמיה דרב, אמר ליה: זיל שום ליה! - אמר ליה: לא בעינא. - אמר ליה: זיל שום ליה, וידו על התחונה. - אמר ליה: לא בעינא. לסוף חזייה דגדרה וקא מנטר לה. - אמר ליה: גלית אדעתך דניחא לך - זיל שום ליה, וידו על העליונה.

ר"ן על הרי"ף מסכת כתובות דף סג עמוד א

מתני' מי שהלך למדינת הים כו' חנן אומר אבד את מעותיו. שלא אמרתי לך הלויני ואני אפרע אבל אם הלוח את האשה מעות על מנת שתשלם לו תובעה והיא תובעת לבעל וישלם כדאמר' [דף קז ב] בממאנת בלוחה ואכלה ועמדה ומיאנה וטעמא דמיאנה הא לא מיאנה

משלם כך כתב רש"י ז"ל. אבל הרא"ה ז"ל כתב דעיקר חיובו של מלוה על הבעל הוא שכך תקנו חכמים שתהא האשה כשליח הבעל ללוות עליו דומיא דאלמנה שיפה כחה שתהא מוכרת שלא בבית דין ותהא אחריות על היתומים אף באשת איש תקנו שיכולה ללוות על נכסי הבעל ומיהו היכא דלית ליה לבעל היא חייבת שאף היא נשתעבדה לו אלו דבריו וכיון שהוא ז"ל מודה בכך ולא דמי לגמרי לאלמנה דזבינה דאחריותא איתמי ולא עליה כלל אף כשיש לו לבעל אין לנו שיהא עיקר שעבודו של מלוה על הבעל אלא על האשה הוא והיא תובעת לבעל כדברי רש"י ז"ל אי נמי כשאין נכסים לאשה יכול המלוה לתבוע לבעל מדר' נתן: קי"ל כחנן דאמר אבד את מעותיו כדאמר' בסמוך [דף קט א] ב' דברים שאמר חנן הלכה כמותו וכיוצא בו. וכן הרשב"א ז"ל בפ' אין בין המודר [דף לג ב] דכי אמר חנן אבד את מעותיו דוקא במפרש שמחמת מזונות שחייב לה בעלה הוא נותן לה דבכה"ג הוה ליה כפורע חובו של חבירו שהוא פטור לחנן כדאיתא בגמ' [שם] משום דמבריה ארי בעלמא הוא אבל פרנס סתם חוזר וגובה לפי שכל המפרנס סתם אינו מפרנס בתורת מתנה אלא בתורת הלואה והויא לה כלותה ואכלה והביא ראייה דמפרנס סתם לא אמרי' במתנה קא יהיב ליה אלא לשם הלואה מיוחד [ב"מ דף קא א] לשדה חבירו ונטעה שלא ברשות דחייב בעל השדה לשלם ולא כל הימנו שיאמר במתנה נתת לי ועוד ראייה מדגרסי' בירושלמי בפרק איזהו נשך (סוף הלכה א') חד בר נש אושאל לחבריה דינרין אשריתיה גו ביתיה א"ל ה' לי דינרי א"ל ה' לי אגר ביתי אתא עובדא קמי' ר' אבא בר זבינא (א"ל וקים ליה) [ומריקו ל'] מאי דהוה חמי למשרייה והכא ודאי בשעהמיו דתם בתוך ביתו מיירי ולא בשעהמיו בפירוש בשכר דא"כ לא הוה א"ל אידך ה' לי כל דינראי דהוה ליה [פרוע] מה שהתנה עמו לתת לו בשכירותו וכן נמי ליכא למימר דמשום רבית קאמר דא"כ ה"ל למימר נכה לי אגר ביתי אלמא המשרה חבירו בתוך ביתו סתם לאו למתנה איכוון אלא לשכירות וכיון שכן המפרנס אשת חבירו סתם חוזר וגובה ממנו אלו דבריו ז"ל ולא נראו לי דנהי דהמהנה את חבירו סתם לאו לשם מתנה קא מכוין אפ"ה המפרנס אשת חבירו סתם לחנן הניח מעותיו על קרן הצבי משום דנהי דלא בתורת מתנה קא עביד מיהו סתמא אדעתא דבעל נחת ולא אדעתא דידה שכבר הוא יודע שאין לאשה זו נכסים שיהא נפרע מהם אלא מבעלה ולא מסיק אדעתיה נמי שתתחייב היא בהן כדי שתוכל לגבות מבעלה ולהגבותו דלאו כולהו אינשי דינא גמירי אלא סתמא אדעתא דבעל נחית ומשום הכי נהי דבתורת מתנה [לא] קא עביד כדמוכח הנך ראיות דאייתי הרשב"א ז"ל אפ"ה לחנן הניח מעותיו על קרן הצבי דמסתמא אדעתא דבעל קא עביד וסתמא דלישנא דמתני' הכי משמע:

שולחן ערוך חושן משפט סימן רסד סעיף ד

ירד להציל ולא הציל אין לו אלא שכרו הראוי לו. הגה: ודוקא שהתנה עם הבעלים, אבל לא התנה עם הבעלים וירד להציל ולא הציל, אפילו שכרו אין לו, דהא לא הועיל לו. וכן אם עלה חמורו מאליו. אבל אם הציל, לא יוכל בעל החמור לומר: חמורי היה עולה בלעדי הצלתך, אלא חייב ליתן לו שכרו. וכן שנים שנתפסו והוציא אחד הוצאות, ה' אם השני יצא מן המאסר בלא השתדלות חבירו, אין חייב ליתן לחבירו כלום, הואיל ולא התנה עמו. ואם לא יצא רק ע"י השתדלות האחר, לא יוכל לומר: לא הייתי צריך להשתדלותך כי ידי תקיפה, אע"פ שהאמת אתו, מ"מ חייב ליתן לו לפי מה שנהנה, לפי ראות ב"ד, כן נראה לי (ועיין במרדכי פ' הגוזל בתרא תשובת מהר"ם ודלא כמהר"ם פדוואה סי' ס"ג). ואם נראה לב"ד שלא הוצרך להרבות בהוצאות (יא) בשבילו, דאפילו בשבילו לבדו היה צריך לכל הוצאות אלו, אינו חייב ליתן לו כלום, דזה נהנה וזה אינו חסר. לכן יש מי שפסק: מי שהציל ספריו וספרי חבירו, אם לא הוצרך להרבות בהוצאות בשביל חבירו, אין חבירו חייב לשלם לו כלום (הגהות אלפסי פ' הגוזל). ונ"ל דווקא שירד תחלה להציל שלו, אלא שהציל גם כן של חבירו עמו. אבל אם ירד על דעת שניהן, חייב ליתן לו מה שנהנה, מאחר שהציל של חבירו, וכמו שנתבאר, כן נ"ל. וכן כל אדם שעושה עם חבירו פעולה או טובה, לא יוכל לומר: בחנם עשית עמדי הואיל ולא צויתך, אלא צריך ליתן לו שכרו (ר"ן פ' שני דיני גזירות).

תשלום בכסף ולא בשווה כסף לשכיר ולבעל חוב

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף קיה עמוד א

השוכר את הפועל לעשות עמו בתבן ובקש, ואמר לו: תן לי שכרי, ואמר לו: טול מה שעשית בשכרך - אין שומעין לו. משקבל עליו, ואמר לו: הילך שכרך ואני אטול את שלי - אין שומעין לו.

תוספות מסכת בבא בתרא דף צב עמוד ב

ומרגלא בפומיה דר"ת דג' דינים יש בבע"ח אי אית ליה זוזי לא מצי מסלק ליה אלא בזוזי ואי לית ליה לא אמרינן ליה טרח ואייתי זוזי אבל בנזקים אפילו אית ליה מצי לסלוקי במאי דבעי דכל מילי מיטב הוא כרב פפא וכרב הונא בריה דרב יהושע ובפועל אפילו לית ליה זוזי א"ל זיל טרח ואייתי זוזי דתנן בהבית והעלייה (ב"מ דף קיה). השוכר את הפועל לעשות עמו בתבן ובקש וא"ל טול מה שעשית בשכרך אין שומעין לו ואפילו לית ליה זוזי דהא אמר בגמרא דאיצטריך לאשמועינן דלא נימא ממרי רשותך פארי אפרע והיינו היכא דלית ליה זוזי דבעל חוב אי אית ליה זוזי לא מצי לסלוקי בשאר מילי כדאיתא בהכותב, רבינו תם.

רש"י מסכת בבא מציעא דף קיה עמוד א

אין שומעין לו - אף על גב דבכל דוכתי אית ליה שוה כסף ככסף, הכא גבי פועל בל תלין שכרו כתיב (ויקרא יט) - מאי דאתני בהדיה משמע.

ש"ך חושן משפט סימן שלו ס"ק ד

מה שעשית בשכרך כו' - אפי' אין לו לב"ה רק זה צריך לטרוח ולמכור ולהשתדל לו מעות מזומנים כ"כ התוס' והרמב"ן והנ"י ר"פ המוכר פירות בשם ר"ת וכ"כ הרא"ש פ"ק דב"ק והביאו ראי' מפ' הבית והעלייה ע"ש וכ"כ העיטור דף ע"א וכ"כ בעל התרומות שער ד' ריש ח' ב' וכן משמע להדיא מדברי הריטב"א שהביא ב"י לעיל סי' ק"א מחו' ג' ע"ש:

איסור בל תלין

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף קיב עמוד א

לכדתניא: +דברים כ"ד+ ואליו הוא נשא את נפשו, מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר את עצמו למיתה - לא על שכרו? דבר אחר: ואליו הוא נשא את נפשו - כל הכובש שכר שכיר כאילו נוטל נפשו ממנו. רב הונא ורב חסדא, חד אמר: נפשו של גזלן, וחד אמר: נפשו של גזול. מאן דאמר נפשו של גזלן - דכתיב +משלי כ"ב+ אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער וכתיב +משלי כ"ב+ כי ה' יריב ריבם וקבע את קבעיהם נפש. ומאן דאמר נפשו של גזול - דכתיב +משלי א'+ כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח. - ואידך נמי, הכתיב את נפש בעליו יקח! - בעליו דהשתא. ואידך נמי, הכתיב וקבע את קבעיהם נפש - מה טעם קאמר; מה טעם קבע את קבעיהם - משום דנטלו נפש.

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף קיא עמוד א

שכיר שעות גובה כל הלילה וכל היום. אמר רב: שכיר שעות דיום - גובה כל היום, שכיר שעות דלילה - גובה כל הלילה. ושמואל אמר: שכיר שעות דיום - גובה כל היום, ושכיר שעות דלילה - גובה כל הלילה וכל היום. תנן: שכיר שעות גובה כל הלילה וכל היום, תיובתא דרב! אמר לך רב: לצדדין קתני; שכיר שעות דיום - גובה כל היום, שכיר שעות דלילה - גובה כל הלילה. תנן: היה שכיר שבת, שכיר חדש, שכיר שנה, שכיר שבוע, יוצא ביום - גובה כל היום, יוצא בלילה - גובה כל הלילה וכל היום! אמר לך רב: תנאי היא; דתניא: שכיר שעות דיום - גובה כל היום, שכיר שעות דלילה - גובה כל הלילה, דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר: שכיר שעות דיום - גובה כל היום, שכיר שעות דלילה - גובה כל הלילה וכל היום. מכאן אמרו: כל הכובש שכר שכיר עובר בחמשה שמות הללו, ועשה: משום +ויקרא י"ט+ בל תעשק את רעך, ומשום +ויקרא י"ט+ בל תגזל, ומשום +דברים כ"ד+ בל תעשק שכיר עני, ומשום +ויקרא י"ט+ בל תלין, ומשום +דברים כ"ד+ ביומו תתן שכרו, ומשום +דברים כ"ד+ לא תבא עליו השמש. - הני דאיכא בימא - ליכא בליליא, דאיכא בליליא - ליכא בימא? אמר רב חסדא: שם שכירות בעלמא.

שולחן ערוך סימן שלט סעיפים ג-י

איזהו זמנו, שכיר יום יש לו זמן ליתנו לו כל הלילה; לא נתנו לו, עובר עליו בבקר משום בל תלין (ויקרא יט, יג). שכיר לילה זמנו ליתן לו כל היום; לא נתנו לו, עובר עליו בערב משום ביומו תתן שכרו (דברים כד, טו). הגה: ופועלים דידן, שאין עושין מלאכה עד הלילה, כיון ששקעה עליו חמה עובר עליו משום ביומו תתן שכרו (דברים כד, טו); ואם עשה מלאכה עד הלילה, יש לו זמן כל הלילה אף על פי שלא שכרו (בפירושו כן, ודאי) אדעתא דהכי אגריה (נ"י בשם תוספת פרק המקבל).

שכיר שעות, אם כלה שכירותו ביום יש לו תשלום כל אותו יום; אם כלה בלילה, יש לו תשלום כל אותו הלילה. שכיר שבת, שכיר חדש, שכיר שנה, שכיר שבוע, יצא ביום גובה כל אותו היום; יצא בלילה, גובה כל אותו הלילה. נתן טליתו לאומן לתקנה בקבלנות, וגמרה, כל זמן שהטלית ביד האומן אינו עובר. נתנו לו אפילו בחצי היום כיון ששקעה עליו חמה עובר משום בל תלין (ויקרא יט, יג), שקבלנות היא כשכירות לפורעו בזמנו.

האומר לשלוחו: צא ושכור לי פועלים, ושכרם ואמר להם: שכרם על בע"ה, אין שום א' מהם עובר על בל תלין (ויקרא יט, יג), ומיהו בע"ה עובר משום אל תאמר לרעך לך ושוב (משלי ג, כח). אם אינו טרוד ומכוין לדחותם. ואם לא אמר: שכרם על בע"ה, אפילו לא אמר להם שכרם עלי, אלא שכרם סתם, הוא חייב בשכרם, לפיכך הוא עובר משום בל תלין (ויקרא יט, יג). הגה: מיהו אם הפועלים יודעים שאין המלאכה שלו, אין השליח עובר בסתם (טור ס"ז בשם הרא"ש שהיה האומר כן לדעת הרמ"ה).

עבר זמנו, אין בע"ה עובר משום בל תלין (ויקרא יט, יג) ומכל מקום חייב ליתן לו מיד, ובכל עת שישיהה עובר על לאו של דבריהם, שנאמר אל תאמר לרעך וגו' (משלי ג, כח).

שכיר שמכיר בבעל הבית שאין דרכו להיות בידו מעות אלא ביום השוק, אינו עובר בבל תלין (ויקרא יט, יג), אפילו יש לו מעות; ומיום השוק ואילך, אם אינו נותן לו עובר משום אל תאמר לרעך וגו' (משלי ג, כח). הגה: וה"ה הני שאין דרכן לשלם עד שיחשבו עם הפועלים, אינם עוברים עד שיחשבו עמהם (נ"י פרק המקבל).

אין בע"ה עובר משום בל תלין (ויקרא יט, יג), אא"כ תבעו השכיר; לא תבעו, או שתבעו ולא היה לו מעות ליתן לו, או שהמחהו אצל שולחני ליתן לו וקבל עליו ליתן לו, אינו עובר, אפילו אין לבע"ה ביד שולחני כלום. ומכל מקום אם רצה השכיר לחזור בו שלא לקבל מהשולחני אלא מבעל הבית, הרשות בידו. הגה: ואם קנו מידו, לא יוכל לחזור בו (הרא"ש שם וטור וע"ל ר"ס צ"א).

ש"ך חושן משפט סימן שלט סק"ב

או שהמחהו אצל שולחני כו' - ל' ספר חסידים סימן תתע"א אם תשכיר סופר לכתוב לך תתנה עמו שלא תהיה בבל תלין פעולת שכיר שמה כשיתבע לא יהי' לך ליתן לו ואע"פ שתעשה תנאי עמו תתן לו כשיתבע אם תוכל ואין בזה מתנה על מ"ש בתורה שהרי אמרו חכמים אדם מתנה עם פועל להאכילו לחם צר ומים לחץ אע"פ שחייב להאכילו כסעודת שלמה עכ"ל (עיין לעיל סי' קכ"ו ס"ב) ומ"ש שם:

שולחן ערוך הרב הושן משפט הלכות שאלה ושכירות וחסומה סעיף יח

גדולי החכמים היו נוהגים לשכור פועלים על ידי שליח שיאמר שכרכם על בעל הבית כדי שלא יבואו לעבור בלא תעשה אם יהיו טרודים ולא יהיה להם פנאי לפורעם בזמנה. ואם אי אפשר על ידי שליח טוב להתנות עם השכיר בשעה ששוכרו על מנת שלא יתחייב לפורעו בזמנו כי שמא יהיה טרוד או שמא לא יהיה לו מעות בריוח שיכול לפרעו אלא יהיה לו ויצטרך להוציאם ונמצא עובר בלא תעשה ואפילו לא יהיה לו כלל מדת חסידות ללות ולפרוע לשכיר בזמנו מה שאין כן כשמתנה עמו כל תנאי שבממון קיים. ואף על פי כן אם יוכל לפרוע בזמנו טוב לפרעו ולא לסמוך על התנאי כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו ואפילו אם העני מבקש שיהיה שכרו שמור על בעל הבית טוב לפרעו תחלה בזמנו אם יכול ויחזיר ויקח ממנו בתורת פקדון (ואם אין העני מבקש להפקידו יוכל לחזור וליקח ממנו בתורת הלואה אם הוא צריך למעות רק שיפרענו תחלה